

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ В
ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Збірник наукових статей

Харків
"ХОГОКЗ"
2012

УДК 37.013.77(063) ББК88.40я431+88.840я431 П86
Рекомендовано Вченою радою
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
(протокол № 03 від 01.06.2012 р.)

Редакційна колегія:

І. Ф. Прокопенко - д-р пед. наук, проф., академік НАПН України, ректор Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди;
О. М. Микитюк - д-р пед. наук, проф., проректор з наукової роботи Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди;
Т. Б. Хомуленко - д-р психол. наук, проф., зав. кафедри практичної психології ХНПУ;
М. А. Кузнєцов - д-р психол. наук, проф. кафедри практичної психології ХНПУ;
Т. О. Дмитренко - д-р пед. наук, проф., проф. кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи ХДУ;
В. М. Нагаєв — д-р пед. наук, проф., директор Харківського наукового центру дидактики менеджмент-освіти;
О. Г. Волкова - канд. психол. наук, проф., декан факультету соціології та психології ХНПУ;
І. І. Дорожко - канд. психол. наук, доц., зав. кафедри психології ХНПУ;
Ю. Б. Мельник - канд. пед. наук, доц. кафедри психології ХНПУ.

Психолого-педагогічні проблеми в освітньому процесі: зб. наук. ст.

П 86 /Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. Сковороди. -Х.: ХНПУ; ХОГОКЗ, 2012. -314с.

Збірник містить наукові статі, які присвячені актуальним проблемам психології та педагогіки. До збірника увійшли кращі статті з науково-теоретичних і практичних питань психології та педагогіки, які подано до участі в II міжнародній науково-практичній конференції "Психолого-педагогічні проблеми в освітньому процесі", м. Харків, 26 -27 жовтня 2012 р. Збірник адресований науковцям, викладачам вищих навчальних закладів, аспірантам, студентам, працівникам галузі педагогіки та психології, іншим фахівцям.

УДК 37.013.77(063)
ББК 88.40я-131+88.840я431

©Автори статей. 2012.
©Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, 2012. :
©ХОГОКЗ. 2012.

ISBN 978-966-97260-1-8

Малинівська Людмила Іванівна
Житомирський державний університет імені Івана Франка

КУЛЬТУРА БЕЗПЕКИ, ЯК СТРУКТУРНИЙ КОМПОНЕНТ БАЗОВОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ І НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

Розкрито деякі особливості формування культури безпеки особистості. Формування культури безпеки є головним, системоутворюючим фактором становлення майбутнього фахівця, повноцінного суб'єкта як особистості безпечною типу в суспільстві.

Розглянуто структурний компонент культури безпеки та його показники.

Ключові слова: культура, феномен культури, безпека, національна безпека, культурна безпека особистості.

Теорія національної безпеки та теорія державного управління оперує багатьма поняттями, серед яких: «безпека», «держава», «нація», національна безпека», «міжнародна безпека», «інформаційна безпека», «економічна безпека» та багато інших. Однак в силу об'єктивних і суб'єктивних причин незначна увага приділяється культурній складовій державотворчих процесів, забезпеченню культурних інтересів суспільства і особи. Іншими словами, в сучасних умовах державотворення виникає необхідність концептуальної теоретичної розробки поняття «культурна безпека» як базової категорії Вчасного гуманітарного знання, з'ясування його сутнісно-філософського наповнення. На нашу думку, це дозволить визначити мету та завдання культурної політики держави як на загальноукраїнському, так і регіональному (місцевому) рівні.

Проаналізувавши соціально-філософську, політологічну та педагогічну літературу науково-методичну, звертає на себе увагу надзвичайною численністю та різноманітністю. Крім широкого

161

спектру досліджень феноменів культури, творчості, безпеки межах соціальної філософії та теорії національної безпеки, існує цілий комплекс досліджень в галузі культурології, психології та соціології творчості, становлення особистості тощо.

Так, вже давньогрецький мислитель Аристотель у своїх роздумах щодо ідеального устрою держави та методів управління суспільними процесами висунув критерії безпеки громадян [1] Філософ Нового часу Бенедикт Спіноза головною метою створення «громадянського суспільства» вважав «мир та безпеку життя» [5]. Англійський мислитель Томас Гоббс у своїх дослідженнях дійшов висновку, що пошук безпечних умов розвитку і життєдіяльності в кінцевому підсумку обумовлює прогрес людської цивілізації [5]. У ХХ столітті проблеми соціальної безпеки досліджували В.°Віндельбанд, Г.Ріккерт, К.°Ясперс, М.°Бердяєв, С.°Франк, Л.°Шестов, М.°Лосський, Ж.-П.°Сартр, Х.°Ортега-і-Гассет, Г.°Марсель, М.°Бахтін, О.°Лосєв, Г.°Батішев, В.°Босенко.

Останні два десятиліття ціла низка філософів досліджує широкий спектр компонентів духовного світу людини, зокрема такі з них, як: знання та його види (Т.°Бойченко, В.Тижко, В.°Лекторський, В.°Храмова); віра та переконання (В.°Андрущенко, В.°Бех В.°Шинкарук); цілі, ідеали, норми (А.°Єрмоленко, І.°Надольний В.°Скурагівський, В.°Князев); цінності та ціннісні форми свідомості (А.°Анісімов, М.Толоватий, В.°Табачковський, Л.°Сохань, Н.°Черниш). В результаті наукового аналізу названих та деяких інших компонентів духовного світу людини була вичленована для розгорнутого дослідження духовна сфера життєдіяльності, її елементи та взаємозв'язки.

Проблему забезпечення національної безпеки впродовж останніх років досліджують О.Гончаренко, А.°Возженніков, Е.°Лісцин, В.°Манілов, Г.°Ситник, Р.°Яновський та багато інших вчених. Названими та деякими іншими науковцями запропоновано власне розуміння базових понять теорії національної безпеки, виявлено закономірності, взаємозв'язки та внутрішню ієрархію між тими чи іншими категоріями тощо.

Аналіз існуючої літератури дозволяє зробити наступні висновки:

- по-перше, у соціально-філософській, політологічній та педагогічній літературі закладено основи загально методологічних засад дослідження культурної безпеки;

- по-друге, неухильно зростає державний та громадський запит на теоретичну розробку понять «культурна безпека суспільства», «культурна безпека особистості».

162

Отож *мета статті* полягає у спробі визначити сутнісно-філософське наповнення категорій «культурна безпека особистості», окреслити основні пріоритети державної культурної політики в період становлення інформаційного суспільства.

Безпека є однією з найважливіших потреб нарівні з потребою людини в їжі, одязі, помешканні, спілкуванні. Це означає, що потреба в безпеці, а отже і саме це поняття, як категорія, виникло разом із появою людини. Як і більшість понять, пов'язаних із соціальною сферою, поняття «безпека» є багатоплановим. Як складне соціально-політичне явище воно акумулює в собі наслідки багатогранної Життєдіяльності, культурної особливості, накопичений історичний досвід, врешті-решт, уподобання кожної людини і громадянина, і суспільної групи, суспільства, держави, земної цивілізації загалом [4. І 351].

У тлумачному словнику поняття «безпека» трактується як стан, коли немає небезпеки, або як стан, при якому ніщо кому-небудь або чому-небудь не загрожує [6, с. 24]. Тобто фактори та умови, які можуть нести загрозу існуванню, наприклад, окремому індивіду, сім'ї, соціальній групі, суспільству відсутні. Система цінностей є визначальним первинним фактором, який визначає сутнісне наповнення змісту поняття «безпека» і, відповідно, обумовлює цілі, засоби і методи державного управління [6, с. 16-20]. У даному випадку безпека визначається і безпосередньо пов'язується із суб'єктивними за своєю природою оцінками характеру і масштабів потенційних чи реальних загроз цінностей, які сповідує суспільство в конкретно-історичний момент свого розвитку.

Проте виникає низка принципів запитань, на які не існує (і не може існувати) однозначних відповідей, зокрема, яким має бути механізм визначення множин базових (первинних) цінностей? Як врахувати ціннісні установки та ідеали соціальних груп, класів, конфесій, які складають меншість? Які соціальні інституції мають домінуючий вплив на формування базових цінностей суспільства? Як уникнути протистояння власних (національних) цінностей із цінностями інших цивілізацій і культур? Яким чином забезпечити належну репрезентацію цінностей різних соціальних класів, груп, прошарків?

У контексті сказаного доречно зауважити, що розвиток інформаційних технологій, їх проникнення у всі сфери життя суспільства відкривають якісно нові можливості впливу на формування загальносуспільних цінностей та ідеалів, пов'язування чужорідних стереотипів поведінки, впливу на свідомість особистості, її психіку, який може здійснюватися й в антисоціальних, антигуманних цілях.

163

Таким чином, як слушно зауважує український вчений Г.°Ситник, не будучи чимось матеріальним, безпека є своєрідною характеристикою і необхідною передумовою життєдіяльності, прогресивного розвитку та життєздатності об'єктів безпеки. Тому створена система «національної безпеки і передусім . підсистеми управління вказаною підсистемою знаходять своє сутнісне відображення в сукупності національних цінностей або національних інтересів [4, с. 353].

У сучасних історичних умовах задоволення потреби в безпеці на всіх її рівнях (індивідуальному, суспільному, національному, міжнародному) передбачає застосування системного підходу для всебічного врахування сукупності факторів безпечного розвитку. Найважливішими серед них, на нашу думку, можна назвати: необхідність визначення базових цінностей; всебічне врахування діалектичної взаємодії соціального і національного, національного та інтернаціонального, індивідуального та колективного; важливість вибору такої стратегії національного розвитку, за якої досягається гармонія відповідального, соціального, екологічного, ставлення; необхідність подальшого пізнання та врахування законів та закономірностей функціонування й розвитку природи, суспільства, індивіда; врахування ціннісних парадигм індивіда, соціуму.

Одним із видів безпеки є культура безпеки. Остання виступає як складний багатоплановий соціокультурний феномен, що відображає універсальність буття. Культурна безпека соціуму являє собою якісну характеристику функціонування і розвитку суспільства, стан, за якого відсутні реальні чи потенційні загрози його духовним і культурним цінностям.

Виховання культури безпеки особистості у навчальному процесі включає ряд підсистем, які складаються з компонентів і елементів: 1) діяльність суб'єктів педагогічного процесу: педагога, запрошених на урок фахівців з проблем безпеки; 2) цілі, зміст, засоби і результати виховання культури безпеки; 3) діагностика, планування, стимулювання, організація, корекція у вихованні культури безпеки (реалізуються як компоненти процесу виховання і функції управління у вихованні); 4) виховання культури безпеки в навчальному процесі; 5) наука, мистецтво і практика виховання культури безпеки.

Розглянемо названі підсистеми виховання культури безпеки, проаналізуємо характер взаємозв'язку вхідних в них компонентів.

Механізмом реалізації цілей, змісту, планів, програм виховання культури безпеки є діяльність педагога та інших суб'єктів педагогічного процесу (запрошених на урок фахівців, батьків тощо). Спільна діяльність є системоутворюючим фактором виховання культури безпеки та об'єднує основні компоненти виховання культури

164

безпеки: цілі виховання (прагнення навчитися бути безпечними і цілі вчителів допомогти їм оволодіти культурою безпеки), утримання виховання (в особистості та діяльності; відносинах та спілкуванні), засоби (методи, форми, прийоми навчання та виховання) та результати поховання (зміна готовності до безпечної життєдіяльності).

Цілі, зміст і засоби виховання культури безпеки є основними компонентами діяльності педагога в процесі формування культури безпеки та вдосконалення на цій основі готовності особистості до безпечної життєдіяльності.

Перехід від мети виховання до змісту, засобів і результатів виховання культури безпеки представимо у вигляді логічного ланцюжка послідовних дій усіх учасників проектування і здійснення процесу виховання (науковців, методистів, організаторів народної освіти, вчителів).

Мета виховання як ідеальне уявлення про бажані зміни в особистості (готовність до безпечної, життєдіяльності) завдання виховання як конкретизація мети виховання, перехід від стратегічної Мети до тактичних і оперативним (світоглядна, моральна, психологічна і т.д. підготовка до безпечної життєдіяльності). Теоретична модель виховання культури безпеки (основні компоненти цілей, змісту, засобів та їх взаємозв'язки) програма виховання у вигляді конкретного переліку формованих якостей особистості, видів діяльності, в яких ці якості формуються і т.д. методична модель процесу виховання культури безпеки в навчальних програмах, підручниках, методичних посібниках та матеріалах (навчальний матеріал) реалізація моделі виховання культури безпеки в навчальному процесі, що включає діяльність педагога з використанням навчального матеріалу, елементів культури безпеки, втілених у знаках, образах, матеріальних предметах, діяльності та особистості педагога результати виховання культури безпеки.

На жаль, сьогодні стає все більш очевидним руйнівний характер (зарубіжного впливу на народ України з метою гальмування духовно-інтелектуального розвитку, розмивання національних духовно-культурних цінностей, високих моральних якостей, традиційної народної етнокультури, національного мистецтва і музики. І насамперед це проявляється в протиставленні самотутній українській етнокulturі чужого їй космополітизму, нігілізму, псевдокультури. В результаті зростає реальна загроза руйнування культурної безпеки українського суспільства, що веде до знищення духовно-ментальних опор українського національного життя. Виникає необхідність розробки та забезпечення реалізації загальнодержавних і регіональних (місцевих) програм збереження та поширення власної культурної та етнічної ідентичності. Адже культурна традиція будь-якого

165

суспільства існує та відтворюється через множину її екзистенційних інтерпретацій, в основі яких лежать різні проекти самісної ідентичності.

Культура виступає як загальнолюдське надбання, за мірками якого окремий індивід дістає змогу стати і дійсно стає суб'єктом історії. Поряд з тим, культурно розвинена особистість - це джерело активності та руху культурно-історичного світу. А для цього, як слушно зауважує Д.°Дзвінчук, потрібна нова філософія освіти, оновлення філософських засад освітньо-виховного процесу [2].

Культура, яка включена до рівня буття особистості, виступає як зв'язковий елемент, оскільки формує діяльність та духовний світ особистості таким чином,

щоб особистість максимально сприяла розвитку суспільного, цілого, у взаємодії з іншими. Проблема культурної безпеки особистості нерозривно пов'язана з проблемою буття індивіда. Оскільки культура - це прояв людського буття у світі то кожен індивід незалежно від національного і соціального походження, статі, віку, освіти, конфесійної чи політичної приналежності визначається людиною культури.

Забезпечення культурної безпеки особистості сприяє її повноцінному гармонійному розвитку, розкриттю творчих та інших здібностей, зростанню значення духовних цінностей в житті людини. В результаті особистість дістає змогу повніше розкрити свої потенційні можливості, збагатитись матеріально та духовно удосконалити свою діяльність.

На нашу думку, формування культурної безпеки особистості повинно стати основною метою, стержнем культурної політики держави, оскільки:

- по-перше, глибоке пізнання закономірностей функціонування соціального розвитку духовності особистості, формування її ідеалів і антиідеалів, душевного і психічного благополуччя і головною умовою підвищення ефективності духовно-формуючого процесу, зацікавленої участі кожної особистості у зміцненні та розвитку держави і всього суспільства;
- по-друге, відображення в структурі ціннісних орієнтацій особистості складних по своїй природі і сутності інтересів різних індивідумів соціальних груп, класів, націй та потреб особистісного і суспільного функціонування обумовлює складність механізму її функціонування та розвитку, що веде до ускладнення механізмів розвитку конкретного суспільства;
- по третє, вивчення факторів безпечного розвитку особистості дозволяє визначити основні механізми протидії чужорідним іншокультурним впливам.

166

Отже, можна стверджувати, культурна безпека особистості - це тенденція розвитку й умови життєдіяльності конкретного індивіда, забезпечення його душевного і психічного благополуччя, а з іншого - це захищеність культурних і духовних цінностей індивіда від потенційних і реальних загроз.

Висновки.

1. В умовах становлення інформаційного суспільства актуального значення набуває проблема забезпечення культурної безпеки соціуму та індивіда.

2. Культурна безпека особистості являє собою багатоплановий і соціокультурний феномен, що вимагає поглибленого філософсько-політологічного, культурологічного та правового осмислення.

3. На сучасному етапі розвитку суспільства, який характеризується об'єктивним процесом зростання ролі особистості в історії, забезпечення культурної безпеки особистості стає основним імперативом культурної політики держави.

Література

1. Аристотель. Политика / Аристотель // Сочинения в 4 т. - М., 1983 -Т. 4.-С. 509.

2. Дзвінчук Д. Освіта нового суспільства і сутнісні аспекти її філософських засад / Д. Дзвінчук // Нова парадигма. - 2004. - Вип. 42. С. 61-70.

3. Кондратюк Т. В. Взаємодія світогляду та культури в процесі формування особистості : автореф. дис... на здобуття наук, ступеня канд. філос. наук / Т. В. Кондратюк. - К., 1993. - 16 с.

4. Ситник Г. Безпека як категорія і функція державного управління / Г. Ситник // Вісник НАДУ. - 2004. - № 1. - С. 350-357.

5. Спиноза Б. Избранные произведения: В 2 т. — М, 1957. - Т. 2.С.311.

6. Тлумачний словник - мінімум української мови / Уклад.Л. О. Ващенко, О. М. Єфімов. -К. : Довіра, 2000.

Lyudmila Malinivska. Culture of safety, as a structural component of base culture of personality and inalienable constituent of professional culture of future specialist

The article deals with some features of a culture of safety of the individual. Building a culture of safety is a major, factor in becoming a backbone of the future specialist full subyekta as osobystostibezpechnoho type of society. Considered a structural component of safety culture and its values.

Keywords: culture, phenomenon of culture, safety, national safety, cultural safety of personality.

Надійшла до редколегії 28.09.2012